

«پژوهش‌های ایران فرهنگی» ۲۲

هنر باستانی بلوچستان؛ سنگ نگاره‌های سراوان

حسین مرادی
مجتبی سلطانی
حسین سرحدی دادیان



آبی پارس
پن‌نهرزه

پژوهش‌های ایران فرهنگی، ۲۲
دبیر: محسن شهرنازدار

این کتاب با حمایت
سازمان منطقه آزاد چابهار
منتشر شده است.



سازمان منطقه آزاد چابهار
CHABAHAR FREE ZONE ORGANIZATION

سنگ‌نگاره‌ها - ایران - سراوان Petroglyphs - Iran - Saravan	موضوع:	مرادی، حسین	سرشناسه:
سنگ‌نگاره‌ها - ایران - سیستان و بلوچستان Petroglyphs - Iran - Sistan and (Baluchestan Province)	موضوع:	هنر باستانی بلوچستان؛ سنگ‌نگاره‌های سراوان / حسین مرادی، مجتبی سلطانی، حسین سرحدی دادیان	عنوان و نام پدیدآور:
نقاشی‌های روی صخره - ایران - سراوان Rock paintings - Iran - Saravan	موضوع:	تهران: موسسه آبی پارس؛ انتشارات پل فیروزه، ۱۴۰۲، ص: ۲۱۰	مشخصات نشر:
شهرنازدار، محسن، ۱۳۵۶ - نویسنده مقدمه شهرنازدار، محسن، ۱۳۵۶ - دبیر	شناسه افزوده:	پژوهش‌های ایران فرهنگی ۲۲ ۹۷۸-۶۲۲-۷۴۶۴-۰۹-۲	مشخصات ظاهری:
DSR55	شناسه افزوده:		فرومست:
۹۵۵/۰۰۷۲۷	رده بندی کنگره:		شابک:
۷۵۶۶۸۳۷	رده بندی دیویی:		وضعیت فهرست‌فروسی: فیا
	شماره کتابشناسی ملی:		
	اطلاعات رگرود کتابشناسی: فیا		

۱۴۰۰	چاپ یکم:	هنر باستانی بلوچستان؛
۷۰۰ نسخه	شمارگان:	سنگ‌نگاره‌های سراوان
۹۷۸-۶۲۲-۷۴۶۴-۰۹-۲	شابک:	حسین مرادی
موسسه آبی پارس	آماده‌سازی فنی:	مجتبی سلطانی
فازیه حجاری‌زاده	نسخه‌برداری:	حسین سرحدی دادیان؛ دانشیار باستان‌شناسی دانشگاه زابل
بهمن لطفی	صفحه‌آرایی:	
پرديس دانش	چاپ و صحافی:	
آنتیه آبی پارس	طرح جلد:	
تصویر روی جلد: نمای نزدیکی از سنگ‌نگاره دره نگاران		موسسه آبی پارس؛ انتشارات پل فیروزه

نمائی: تهران - خیابان پاسداران - بوستان دوم - پلاک ۲۷ - طبقه اول/کدپستی: ۱۶۶۴۶۵۱۱۱/تلفن: ۰۲۱-۲۲۷۹۶۱۴۸/وبسایت: pb.institute.ir
بازنشر این اثر با قسمتی از آن به هر شیوه، نیاز به دریافت اجازه رسمی و مکتوب از ناشر دارد.

فهرست

۷ یادداشت دبیر مجموعه

۱۳ دیباچه و یادى از زنده‌یاد مجتبى سلطانى

فصل نخست: مقدمه‌ای بر هنر صخره‌ای

۲۱ هنر صخره‌ای و سنگ‌نگاره‌ها

۲۹ پراکندگی سنگ‌نگاره‌ها در ایران

فصل دوم: محیط طبیعی و جغرافیای انسانی بلوچستان

۴۱ اقلیم و طبیعت بلوچستان

۴۷ جغرافیای انسانی بلوچستان

۵۱ جغرافیای طبیعی و آب‌وهوای سراوان

فصل سوم: پژوهش‌های باستان‌شناسی و مطالعات

مرتبط با سنگ‌نگاره‌ها در جنوب شرق ایران

حوزه بلوچستان

۵۹ پیشینه پژوهش‌های باستان‌شناسی در بلوچستان

پیشینه پژوهش‌های باستان‌شناسی و پراکندگی

۶۳ سنگ‌نگاره‌ها در بلوچستان

آثار و محوطه‌های باستانی منطقه سراوان و

۶۷ داده‌های باستان‌شناختی در ارتباط با سنگ‌نگاره‌ها

فصل چهارم: سنگ نگاره های سراوان

۷۹	دره مرزبانیک
۱۰۹	دره نگاران
۱۳۹	دره دورآب یا آب انار
۱۵۳	بندیک
۱۶۷	دره گیدبست
۱۷۵	سنگ نگاره های دره کهنانی
۱۸۵	پیرهنجیرک
۱۸۹	نگاره های لنگرگوران
۱۹۱	سنگ نگاره های گولم رییان

پیوست یک

	بررسی و تحلیل سنگ نگاره های دره بندیک
۱۹۵	سراوان، بلوچستان ایران

پیوست دو

	تجسم هنر بومی در سنگ نگاره های دره
۲۱۲	مرزبانیک شهرستان سراوان، بلوچستان ایران

پیوست سه

	تاریخ گذاری سنگ نگاره های سراوان بر پایه
۲۴۷	شواهد باستان شناختی
۲۶۷	فهرست منابع
۲۸۳	فهرست تصاویر
۲۹۷	نمایه

یادداشت دبیر مجموعه

بلوچستان سرزمینی کهن و باستانی است. یافته‌های باستان‌شناختی و مواد فرهنگی برجای مانده از تمدن‌های هزاره‌های پنجم تا سوم پیش از میلاد بر این ادعا گواهی می‌دهند. این یافته‌ها همچنین نشان می‌دهند که استقرارهای سامان یافته مستقر در این بخش از فلات ایران، هم‌زمان که با دیگر حوزه‌های تمدنی ایران تا میان‌رودان در ارتباط بوده، نقش پلی برای اتصال میان تمدن‌های باستانی ایران و شبه‌قاره هند را نیز ایفا می‌کرده است.

باستان‌شناسی پیشاتاریخ بلوچستان، از قرن نوزدهم و با کنجکاوی‌های مستشاران بریتانیایی درباره تمدن‌های پیشین و جمع‌آوری آثاری آغاز شده است که بدون کاوش علمی به دست می‌آمدند. آن‌ها علاوه بر انجام وظیفه سیاسی خود در مسیر استیلا و مداخلات مرزی میان ایران و هند، به مطالعات زمین‌شناسی و اقلیمی و یا شناسایی و گردآوری آثار باستانی علاقه نشان داده‌اند.

بر این مبنای باستان‌شناسی در این سرزمین دو فصل متفاوت دارد؛ فصل اول به دوره نفوذ و استیلای امپراطوری بریتانیا در منطقه بازمی‌گردد و شامل جمع‌آوری آثار و اشارات باستان‌شناختی است که مستشارانی همچون هنری مک‌ماهون^۱،

1. Sir Vincent Arthur Henry McMahon

ادوارد موکلر^۱، سِر پرسی سایکس^۲ و دیگران گرد آورده و یا نوشته اند و فصل دوم دربردارنده گزارش های علمی و مدون باستان شناختی بلوچستان است که از کاوش های سِر مارک اورل اشتاین^۳ در دهه های اول قرن بیستم آغاز می شود و با کاوش در محوطه های باستانی شمال و جنوب بلوچستان و کناره های دریای عمان ادامه می یابد. این در حالی است که چند دهه پیش از حضور اشتاین، در میان اسناد طبقه بندی شده قرن نوزدهم بریتانیا درباره بلوچستان، نام سِر هنری راولینسون^۴ نیز به چشم می خورد؛ دیپلمات عالی رتبه دولت راج بریتانیا^۵ که مقامی یگانه و مهم در باستان شناسی و تاریخ باستان ایران و نیز زبان های باستانی داشت مدت مدیدی در بلوچستان خدمت می کرد. او نخستین کسی است که کتیبه های بیستون را رمزگشایی کرده و متن آن را خوانده و در دهه های پایانی عمر نیز رئیس موزه مهم بریتانیا بوده است. راولینسون با اینکه مدت قابل توجهی در بلوچستان حضور داشته و از جمله خفیه نویسان فعال و حاضر در اقصی نقاط بلوچستان بوده، اما از فعالیت های باستان شناختی خود در بلوچستان ردی به جا نگذاشته و در اسناد و گزارش های محرمانه بریتانیا نیز اشاره ای به فعالیت های باستان شناختی او در این سرزمین نشده است. به همین دلیل تاریخ نخستین کاوش های علمی باستان شناسی در بلوچستان همچنان با نام اشتاین گره خورده است. این باستان شناس مجارستانی الاصل تبعه بریتانیا در پی اثبات رابطه میان تمدن سند و میان رودان بوده و مکان های باستانی متعددی در بلوچستان را شناسایی و به ثبت رسانده است. در دهه بیست و سی، نخستین باستان شناسان شرقی در کاوش های منطقه مشارکت کردند. از جمله باید از کاوش های نانی گوپال ماجومدار^۶ باستان شناس هندی تبار در دره سند یاد کرد.

1. Edward Mockler

2. Sir Percy Sykes

3. Sir Marc Aurel Stein

4. Sir Henry Creswicke Rawlinson

5. British Raj

6. Nani Gopal Majumdar